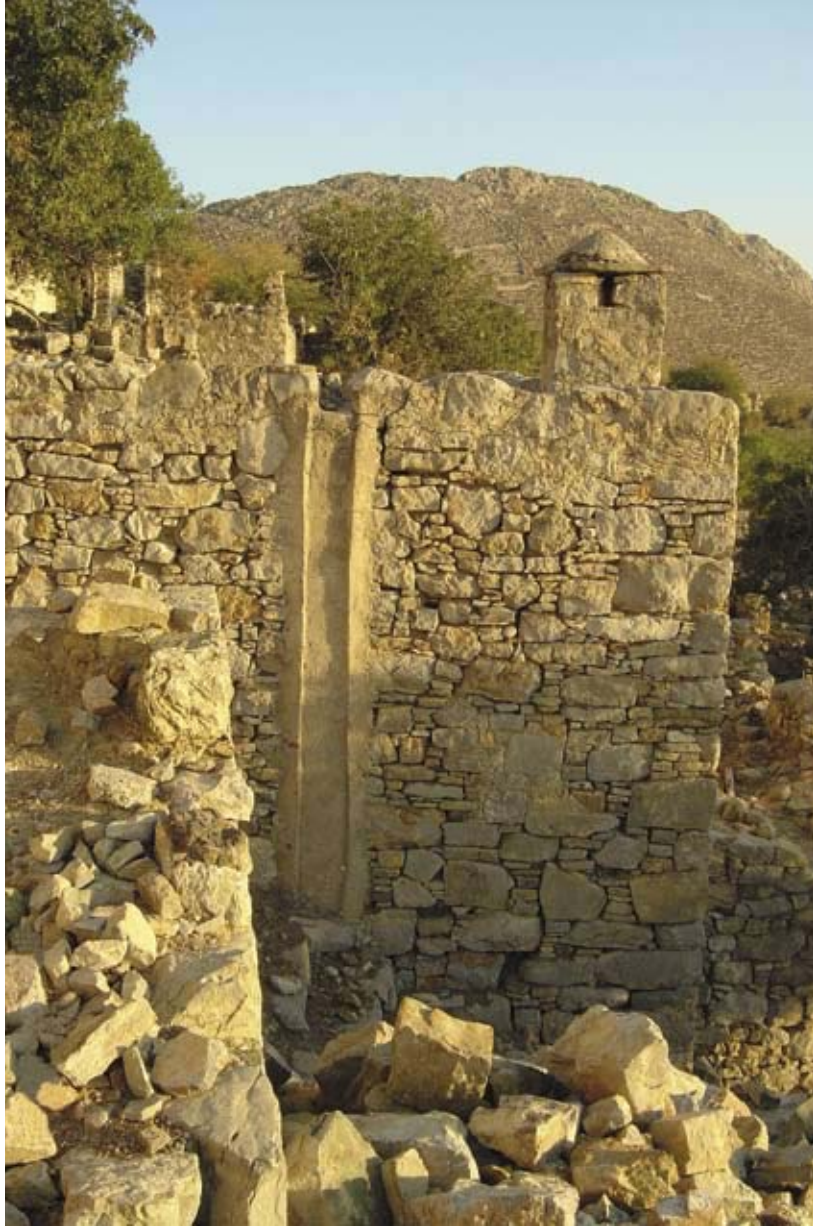

ΟΙ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΑ ΝΗΣΙΑ ΤΗΛΟΣ,
ΣΥΜΗ ΚΑΙ ΧΑΛΚΗ

Λεπτομέρεια υδρορροής, Μικρού Χωριού, Τήλου.

ΟΙ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΑ ΝΗΣΙΑ ΤΗΛΟΣ, ΣΥΜΗ ΚΑΙ ΧΑΛΚΗ

Τα νησιά Τήλος, Σύμη και Χάλκη ανήκουν στη Δωδεκάνησο και βρίσκονται κοντά στη Ρόδο, της οποίας ακολούθησαν την ιστορική διαδρομή. Τη βυζαντινή εποχή διαδέχτηκε η λατινική κυριαρχία και στη συνέχεια έναν αιώνα αργότερα από την πτώση της Κωνσταντινούπολης στους Λατίνους (1204) κατακτήθηκε από τους Τούρκους, οι οποίοι απομακρύνθηκαν από τους Ιππότες του τάγματος του Αγίου Ιωάννη (1306), οι οποίοι παρέμειναν στην εξουσία για δύο αιώνες μέχρι το 16ο αιώνα, όταν επανακαταλήφθηκε από τους Τούρκους μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα. Το 1912 κατά τη διάρκεια του ιταλο-τουρκικού πολέμου, ο ιταλικός στρατός, κατάλαβε τη Δωδεκάνησο και το 1923 με τη Συνθήκη της Λωζάνης, η Δωδεκάνησος προσαρτήθηκε στην Ιταλία, ενώ ο λαός της απέκτησε ειδική υπηκοότητα της “Cittadanza Egea”, μέχρι το 1943, όταν οι Γερμανοί ανέλαβαν τη διοίκηση των νησιών και στη συνέχεια οι Άγγλοι. Το 1947, με το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου, ενώθηκαν με την Ελλάδα.

Γενικά τα νησιά της Δωδεκανήσου υποβαθμίστηκαν με την ανακάλυψη του ατμού και τη στροφή της ναυτιλίας προς τις υπερπόντιες διαδρομές, παράλληλα με την κατάκτηση τους από τους Ιταλούς, οι οποίοι διέκοψαν την επικοινωνία με τις μικρασιατικές ακτές.

1. Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική στη νήσο Τήλο

Η νήσος Τήλος το 13ο αιώνα προσαρτήθηκε στο κράτος των Ιπποτών της Ρόδου, ενώ το 1522 μαζί με τα γειτονικά νησιά καταλήφθηκε από τους Τούρκους, οι οποίοι της παραχώρησαν αυτονομία στη διοίκηση και άλλα φορολογικά προνόμια.

Γενικά η Τήλος ακολούθησε παρόμοια ιστορική διαδρομή με τα άλλα νησιά της Δωδεκανήσου και έχασε μεγάλο τμήμα του πληθυσμού της από το τέλος της τουρκοκρατίας και ιδιαίτερα επί ιταλοκρατίας όταν οι περισσότεροι κάτοικοι μετανάστευσαν. Η μετανάστευση άρχισε το 1914 κύρια προς τη Γαλλία και συνεχίστηκε μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο προς την Αμερική και Αυστραλία.

Εξέλιξη πληθυσμού Τήλου

1821	2.000
1912	1.300
1947	1.085
1971	349
2001	533

Πηγή: Απογραφές Ε.Σ.Υ.Ε.

Σε χάρτες του 15ου και του 16ου αιώνα εμφανίζονται δύο κατοικημένοι οικισμοί στην Τήλο, το Μικρό και το Μεγάλο Χωριό στις θέσεις που βρίσκονται και σήμερα. Στα μέσα του 20ου αιώνα άρχισε να αναπτύσσεται ομώνυμος οικισμός στο λιμάνι του νησιού.

Στη νήσο Τήλο συνεχίζεται το κύριο αρχιτεκτονικά στοιχείο δόμησης με επίπεδη στέγαση, εκτός σπανίων περιπτώσεων, η οποία προϋπάρχει της νεότερης εποχής και χαρακτηρίζεται ως αυθεντική συνέχεια της παράδοσης.

Εικ.1: Γενική άποψη Μικρού Χωριού.

1.1. Αυθεντικά αρχιτεκτονικά στοιχεία

Το ερειπωμένο σήμερα Μικρό Χωριό (εικ. 1 - 2), το οποίο ονομάζονταν την εποχή της τουρκοκρατίας *İliado*¹ (Ελιάδο) - πιθανόν λόγω της παραγωγής του λαδιού- προσφέρεται για καταγραφή αυθεντικών αρχιτεκτονικών στοιχείων. Η θέση του Μικρού Χωριού κατοικήθηκε κατά το 14ο αιώνα, εποχή κυριαρχίας των Ιπποτών στην περιοχή. Το σχέδιο του χωριού, η αμφιθεατρική διάταξη των κατοικιών (εικ.3) και η προχωρημένη τυπολογία αποδεικνύουν ότι οργανώθηκε με τους οικοδομικούς κανόνες, οι οποίοι εξελίχθηκαν στον ελλαδικό χώρο ως συνέχεια της βυζαντινής και μεταβυζαντινής παράδοσης, ανεξάρτητα από την εκάστοτε επικυριαρχία.

Το 1946 μελέτησε το Μικρό Χωριό ο Γ. Μέγας², ο οποίος περιέγραψε τους οικοδομικούς κανόνες δόμησης των κατοικιών, τα οποία ονομάζει “μονόσπιτα” και τα οποία έχουν σχήμα ορθογώνιο με τη στενή τους πλευρά, τον «κοντότοιχο» να μην υπερβαίνει τα 3-3,60μ και το «μακροτόιχι» να μην υπερβαίνει τα 8-9μ. (εικ. 4). Χαρακτηριστικά είναι τα παράθυρα δεξιά και αριστερά της θύρας, η οποία ανοίγεται στο κέντρο της μακράς πλευράς (εικ. 5).

Εικ.2: Αυθεντική αρχιτεκτονική στο Μικρό Χωριό της Τήλου.

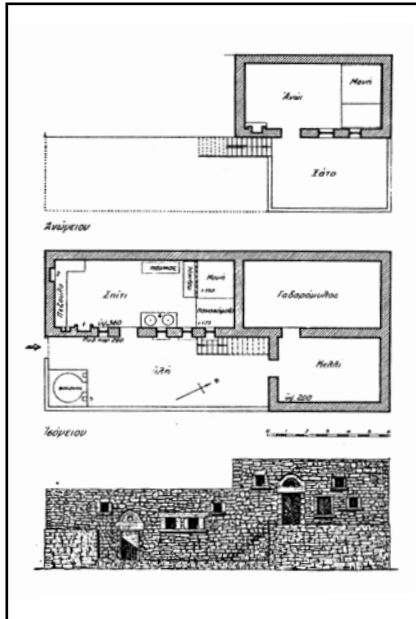

¹ Όπως αναφέρεται σε περιγραφή του Τούρκου ναυάρχου και χαρτογράφου Piri Reis, σύμφωνα με Χ. Κουτελάκη, Μικρό Χωριό, σ.10.

² Γ. Μέγας, Β' τόμος αρ. 22 της Σειράς των εκδόσεων του ελληνικού Υπουργείου Ανοικοδομήσεως, του 1949.

Εικ.3: Αμφιθεατρικοί κανόνες δόμησης

Εικ. 4: Αποτύπωση της κατοικίας του Κουφομάνωλου από το Γ. Μέγα.
 Πηγή: Χ. Κουτελάκη, Μικρό Χωριό, σ. 14.

Η αρχιτεκτονική στην Τήλο ακολούθησε και συνεχίζει την παραδοσιακή επιταγή της επίπεδης στέγασης, χωρίς να κυριαρχηθεί από τη νεοκλασική αναπαράσταση της κεραμοσκεπής. Στη σύγχρονη περίοδο ακολουθεί το πρότυπο της ηπειρωτικής Ελλάδας με την ενσωμάτωση της επίπεδης στέγασης στις αρχές του μοντερνισμού, ο οποίος προσθέτει τα αρχιτεκτονικά στοιχεία των βεραντών και των ταρατσών (εικ. 6).

Εικ. 5: Χαρακτηριστική όψη, η οποία ανακαλεί τη συνέχεια των βυζαντινών οικοδομικών κανονισμών.

Εικ. 6: Σύγχρονη οικοδομή με επίπεδη στέγαση.

2. Η αναζήτηση της ταυτότητας στη νήσο Χάλκη

Η νήσος Χάλκη (εικ. 7) είναι ένα από τα μικρότερα νησιά της Δωδεκανήσου και γεινιάζει με τη Ρόδο της οποίας ακολούθησε την ιστορική πορεία. Το 13ο αιώνα προσαρτήθηκε στο κράτος των Ιπποτών της Ρόδου, οι οποίοι το 14ο αιώνα παραχώρησαν τη Χάλκη στην οικογένεια Assanti από την Ischia. Το 1522 η Χάλκη και τα γειτονικά νησιά κατελήφθησαν από τους Τούρκους, οι οποίοι της παραχώρησαν αυτονομία στη διοίκηση και άλλα φορολογικά προνόμια. Η Χάλκη άκμασε το 19ο αιώνα και ανέπτυξε το εμπόριο και τη σπογγαλιεία οργανωμένη σε δύο οικισμούς το Χωριό, το οποίο εγκαταλείφθηκε στα μέσα του 20ου αιώνα και τον Ιμπορειό, που είναι ο μοναδικός σημερινός οικισμός και λιμάνι του νησιού. Από το 1908 με την άνοδο των νεοτούρκων στην εξουσία η Χάλκη παρακμάζει και οι κάτοικοι οδηγούνται στη μετανάστευση, αρχικά προς την Αμερική και αργότερα προς την Ελλάδα. Το 1912 η Δωδεκάνησος καταλαμβάνεται από τους Ιταλούς, οι οποίοι παραμένουν με τη “Συνθήκη του Λονδίνου” μέχρι το 1915, επιβάλλοντας σκληρή διακυβέρνηση. Το 1924 προσαρτάται στην Ιταλία, ενώ με την άνοδο του Μουσολίνι στην εξουσία, τη δεκαετία του 30, επιδιώκεται ο αφελληνισμός του νησιού με σταδιακή μετανάστευση των κατοίκων. Με το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου η Χάλκη ενώνεται με την Ελλάδα. Οι Χαλκίτες της διασποράς και οι απόγονοί τους προσφέρουν οικονομική βοήθεια στο νησί και από τη δεκαετία του 60 επιστρέφουν στο νησί για τις καλοκαιρινές διακοπές.

Εξέλιξη πληθυσμού Χάλκης

1821	1200
1850	1500
1912	3215
1922	1300
1941	754
1995	250
2001	421

Πηγή: Στατιστικές Ε.Σ.Υ.Ε.

Εικ. 7: Νήσος Χάλκη

2.1. Διαδρομή των αρχιτεκτονικών στοιχείων

Η αργή ανάπτυξη της Χάλκης και η σταδιακή εγκατάλειψη της, αποκρυσταλλώνεται στις διάφορες φάσεις της τεχνικής δόμησης. Στη Χάλκη η ιδιαιτερότητα στην αρχιτεκτονική εκφράζεται κύρια από την περίοδο ανάπτυξης της κατά το 19ο αιώνα, η οποία μορφοποιείται στον οικισμό Ιμπορείο (εικ. 8) με ορθογώνιες κατοικίες και πλατυμέτωπες, οι οποίες στεγάζονται με τετράρριχτες σκεπές. Η προηγούμενη εποχή, η οποία επιβίωσε παράλληλα, μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα, πιστοποιείται στον οικισμό Χωριό (εικ. 9), ο οποίος σήμερα είναι ερειπωμένος και αποτελείται από μονόχωρες ορθογώνιες κατοικίες, οι οποίες στεγάζονται με δώμα.

Εικ. 8: Κυριαρχία της τετράρριχτης στέγασης στον Ιμπορείο.

Εικ. 9: Ο ερειπωμένος οικισμός Χωριό.

Παραδείγματα νεοκλασικισμού υπάρχουν ελάχιστα από την περίοδο της ιταλικής κατοχής, με προεξάρχον το διοικητήριο, το οποίο σήμερα στεγάζει το Δημαρχείο.

Γενικά στη Χάλκη οι τρεις φάσεις της νεότερης αρχιτεκτονικής εκφράζονται με την κυριαρχία διαφορετικού είδους στέγασης:

Α΄ φάση: Επίπεδη στέγαση

Η πρώτη οικιστική περίοδος, η οποία επέζησε μέχρι τη σύγχρονη εποχή αποτυπώνεται στον ημιορεινό οικισμό Χωριό, στους πρόποδες του κάστρου της λατινικής εποχής. Το μεσαιωνικό κάστρο φέρει εντοιχισμένο οικόσημο του μεγάλου μαγίστρου Pierre d' Aubusson (1476-1503). Τα περισσότερα σπίτια του Χωριού έχουν οικοδομηθεί επάνω σε αρχαίες πέτρες και είναι ελάχιστων διαστάσεων, συνήθως μονόχωρα και ονομάζονταν κελιά, δηλαδή πρόκειται για στοιχειώδη κάλυψη αναγκών γεωργικής οικογένειας. Έχουν ορθογώνια κάτοψη, επίπεδη σκεπή και στο κέντρο του μονοδώματος υπάρχει ένας κεντρικός στύλος, ο «μεσιάς», όπου στηρίζονται τα «κορφάρια»³ και το δώμα από φύκια, χώμα και «πατελλιά» (εικ. 10).

Εικ. 10: Στήριξη με κεντρικό στύλο, το «μεσιά».

³ Ε.-Β. Αντωνίου, Η Χάλκη της Δωδεκανήσου, σ.137.

Β΄ φάση: Τετράρριχτη στέγαση

Από το 19ο αιώνα αναπτύχθηκε η αλιεία, το εμπόριο και κύρια η σπογγαλιεία. Οι Χαλκίτες άρχισαν να μεταφέρονται στο λιμάνι του νησιού και να χτίζουν σπίτια με τετράρριχτες σκεπές περιμετρικά στους έξι λόφους. Αρχικά έχτιζαν έναν πλατυμέτωπο θολωτό χώρο παράλληλα στην κλίση, το «θόλο», ο οποίος αποτελούσε την κουζίνα και το χώρο διημέρευσης και στη συνέχεια πρόσθεταν τον όροφο, ο οποίος αποτελούνταν από ένα κεντρικό διάδρομο και 3-4 δωμάτια (εικ. 11).

Εικ. 11: Τετράρριχτη στέγαση στον Ιμπορειό

Η οικιστική δομή του Ιμπορείου έχει διατηρηθεί ανέπαφη από την αρχική της διατύπωση, δηλαδή κυριαρχούν οι τετράριχτες σκεπές και η πλατυμέτωπη διάταξη εκφορικά κατά μήκος του θαλάσσιου μετώπου. Στο επίπεδο των δύο διαστάσεων η ρυμοτομία είναι τυχαία (φυσική), γιατί το αρχικό κτίσμα, ο πλατυμέτωπος «θόλος» χτιζόταν, όπου η φυσική τοπογραφία το επέτρεπε και πολλές φορές μέσα σε τμήματα παραθαλάσσιων σπηλιών (εικ. 12).

Εικ. 12: Πλατυμέτωπη διάταξη του όγκου.

Γ΄ φάση: Δίρριχτη στέγαση

Υπάρχουν ελάχιστα δείγματα της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής του μεσοπολέμου, με τριμερή διάταξη στις όψεις και δίρριχτη στέγαση. Κυριαρχεί το Δημαρχείο με αρκετά στοιχεία εκλεκτικισμού (εικ. 13).

Δ΄ φάση: Συνδυασμός στέγασης

Στη νοτιοανατολική πλευρά του λιμανιού έχει αρχίσει και αναπτύσσεται μια ζώνη ενοικιαζόμενων κατοικιών για τουριστική χρήση, όπου διασταυρώνονται αρχιτεκτονικά στοιχεία από τις προηγούμενες φάσεις. Επίσης εισάγονται νέα στοιχεία, όπως βεράντες, εξέδρες και έντονοι χρωματισμοί. Η ζώνη αυτή στη συνέχεια δημιουργεί την αποβάθρα του νησιού, η οποία έχει επεκταθεί και καταληφθεί από ταβέρνες και ξενοδοχεία (εικ. 14).

Η γραμμή του ουρανού διατηρείται ανέπαφη στη φυσική άγωνα μορφή των λόφων, οι οποίοι εξαίρονται από τρεις αναπαλαιωμένους ανεμόμυλους.

Εικ. 13: Νεοκλασική έξαρση με δίρριχτη στέγαση, στο Δημαρχείο.

Εικ. 14: Σύγχρονες διασταυρώσεις.

3. Η νεοκλασική αρχιτεκτονική στη νήσο Σύμη

Η Σύμη κατακτήθηκε από τους Ιππότες της Ρόδου (1309-1523) και στη συνέχεια την κατέλαβε ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής. Στη Σύμη λειτούργησε, από το 1765 μέχρι το 1821, η Σχολή της Αγίας Μαρίνας, όπου σπούδασαν ο Άνθιμος Γαζής, ο Θεόφιλος Καΐρης, ο Κωνσταντίνος Βαρδαλάχος, ο Νεόφυτος Βάμβας κ.α. Η Σύμη (εικ. 15) όπως και τα υπόλοιπα Δωδεκάνησα (εκτός της Ρόδου και Κω) απολάμβανε προνομιακή⁴ διακυβέρνηση επί τουρκοκρατίας με το σύστημα της δημογεροντίας μέχρι το 1866, όταν με αφορμή την κρητική επανάσταση παραβιάστηκε αυτό το έθιμο, με αποτέλεσμα να συνδράμουν οι ξένες δυνάμεις (Αγγλία) για την «επαναφορά» του. Το 1832 συνηθίσθη, προσωρινή ελληνική διοίκηση σε οργανωμένη δημογεροντία και η Σύμη αποτέλεσε πρωτεύουσα της Δωδεκανήσου, με ιδιαίτερη ακμή κατά το 19ο αιώνα.

Εξέλιξη πληθυσμού Σύμης

1821	6.250
1850	8.000
1912	22.450
1961	3.126
1971	2.344
1995	2.800
2004	2.560

Πηγή: Σ. Αγαπητίδης, «Ο πληθυσμός της Σύμης», Τα συμαϊκά, том. Α', σ. 22 & Απογραφές Ε.Σ.Υ.Ε.

Εικ. 15: Γενική άποψη της Σύμης.

⁴ Δ. Χαβιαρά, «Σουλτανικά φερμάνια» Δ.Ι.Ε.Ε., том. 6, 1904.

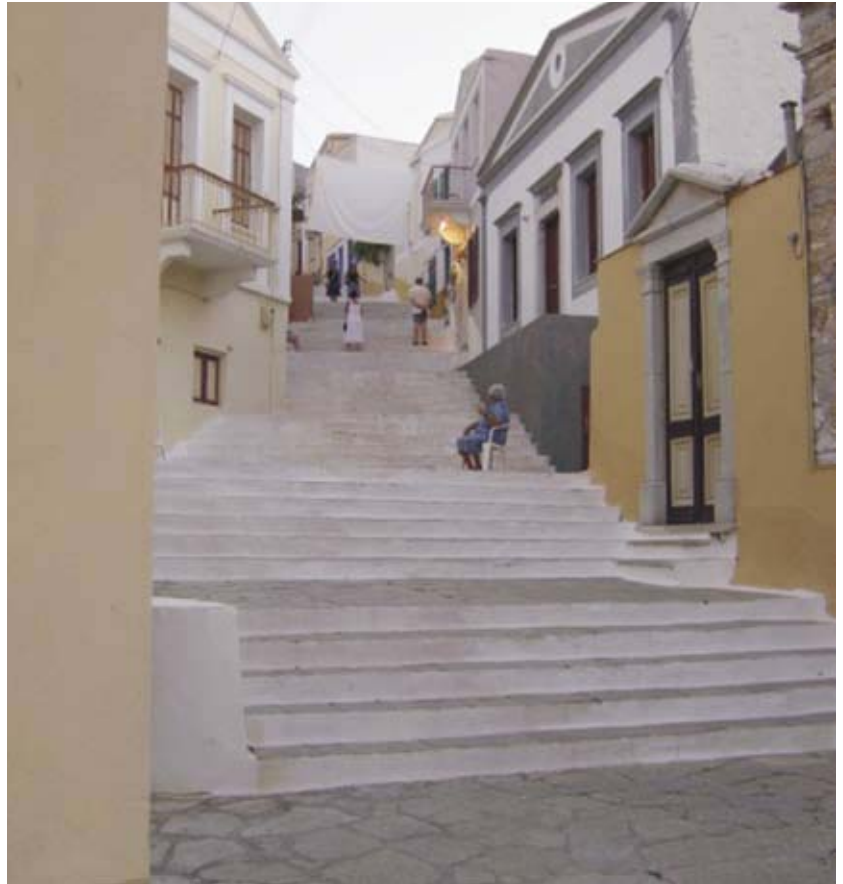
Η οικιστική δομή της νήσου Σύμης συντίθεται από τέσσερις οικισμούς: Εμπορειό (Νημπορειό), Αιγυαλό (Γυαλό) και Πέδι στο Βορρά προς τα παράλια της Μικράς Ασίας και τον Πάνορμο στο Νότο. Οι τρεις πρώτοι οικισμοί ενώνονται με το πέρασμα του χρόνου σ' ένα οικοδομικό συγκρότημα. Απλώνονται σε έξι λόφους, οι οποίοι διαχωρίζονται από την εισβολή τριών κόλπων, από τους οποίους ο κεντρικός αποτελεί τον Εμπορειό (εικ. 16). Αρχικά οι οικισμοί αναπτύχθηκαν ακανόνιστα (φυσικά) στην προκυμαία εκατέρωθεν του λιμανιού και στη ραχοκοκαλιά του λόφου που δεσπόζει. Στο επίπεδο της προκυμαίας, η οποία σχηματίζεται από τις προσχώσεις ρεματιάς δημιουργήθηκε το εμπορικό κέντρο και η πλατεία. Από αυτό το σημείο ξεκινάει η Καλή Στράτα (βαθμιδωτή οδός), που συνδέει τον Κάτω με τον Άνω οικισμό, κατά μήκος της οποίας αρθρώνονται αρχοντόσπιτα (εικ. 17). Σήμερα η γραμμή του ουρανού τείνει να καταληφθεί από τις σκεπές των κατοικιών, οι οποίες πλαισιώνουν ακόμη και τους ανεμόμυλους, οι οποίοι δέσποζαν στην κορυφογραμμή (εικ. 18).

Η σύγχρονη ανάπτυξη γίνεται συστηματικά με ευθύγραμμες ρυμοτομίες, οι οποίες στο επίπεδο του παρατηρητή χάνονται και δίνουν την εντύπωση φυσικών διανομών.

Εικ. 16: Εμπορειός.

Εικ. 17: Καλή Στράτα.

Εικ. 18: Γραμμή ουρανού σε κατάσταση κινδύνου.

Εικ.19: Στενομέτωπη διάταξη στον Εμπορειό.

3.1. Νεοκλασική αναπαράσταση

Η Σύμη κυριαρχείται από έντονα στοιχεία συμμετρίας (εικ. 19) και δίρριχτης στέγασης της στενομέτωπης διάταξης του όγκου (εικ. 20), ώστε να είναι προφανής η ανάπτυξη της σύμφωνα με τις αναπαραστάσεις του νεοκλασικισμού. Υπάρχουν παλαιότερα παραδείγματα οχυρής διάταξης κατοικίας με επίπεδη στέγαση (το αρχοντικό του Χατζηγαπητού⁵), η αρχιτεκτονική των οποίων χάθηκε μέσα στην κυριαρχία της νεοκλασικής διακόσμησης (εικ. 21, 22). Σε παλαιότερη φωτογραφία της Σύμης πριν το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο υπάρχουν ακόμη αρκετές στεγάσεις με δώμα, οι οποίες στη συνέχεια αντικαταστάθηκαν με δίρριχτες (εικ. 23).

Εικ.20: Δίρριχτη στέγαση, συμμετρία.

⁵ Δ. Βασιλειάδη, «Συμιακά αρχοντικά», σ. 41-52.

Εικ.21: Αέτοματα.

Εικ.22: Ποικιλία κυκλιδομάτων στα μπαλκόνια.

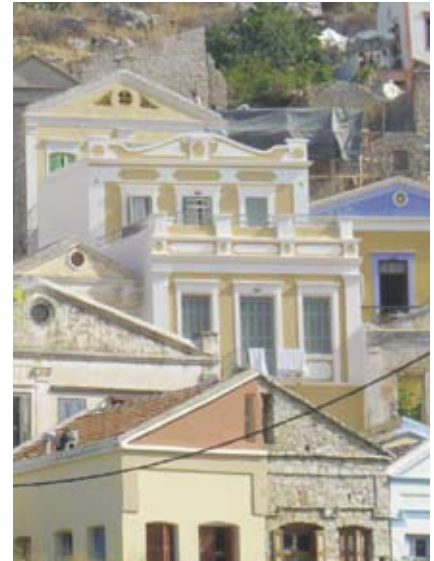
Εικ.23: Φωτογραφία του 1914 με λιτότερα αρχιτεκτονικά στοιχεία.

3.2. Διασταυρώσεις

Ακόμη και στην προστατευόμενη νεοκλασική Σύμη, η δυναμική της σύγχρονης εποχής επιβάλλει διασταυρώσεις, περικοπές και ερμηνείες που κατατάσσονται στον υβριδισμό. Ένα επαναλαμβανόμενο φαινόμενο είναι η αντιγραφή της μισής συμμετρίας των νεοκλασικών όψεων σε νέες οικοδομές, οι οποίες διατυπώνονται με μονόρριχτη στέγαση (εικ.24, 25).

4. Συμπεράσματα

Από την οπτική περιγραφή των γειτονικών νησιών Τήλος, Χάλκη και Σύμη, τα οποία ακολούθησαν παρόμοια ιστορική διαδρομή, διαπιστώνεται η διαφορετική αναπαράσταση στα αρχιτεκτονικά στοιχεία του δομημένου περιβάλλοντος, η οποία είναι αποτέλεσμα της διαφορετικής ανάπτυξης κάθε νησιού κατά τη νεότερη εποχή.

Εικ. 24: Μισή συμμετρία.

Εικ. 25: Μονόρριχτη στέγαση στη Σύμη.

Στην Τήλο ακολουθείται η επίπεδη στέγαση μέχρι σήμερα, όπως κυριάρχησε σε ολόκληρη την ευρύτερη περιοχή κατά τη διάρκεια της βυζαντινής και μεταβυζαντινής εποχής. Στη Χάλκη επικρατεί η τεράρριχη στέγαση, με ελάχιστα παραδείγματα νεοκλασικής δόριχτης στέγασης, όπως κυριάρχησε στην υπόλοιπη ηπειρωτική Ελλάδα κατά τη νεότερη εποχή. Στη Σύμη κυριαρχεί η δόριχη νεοκλασική στέγαση, η οποία προστέθηκε και στα εναπομείναντα κτίσματα, με επίπεδη στέγαση, από την προηγούμενη περίοδο.

Με τη λογική του ορισμού που συνδέει το αυθεντικό με το κυρίαρχο, συμπεραίνεται η διαφορετική «αυθεντικότητα» κάθε νησιού, η οποία δομήθηκε κατά τη νεότερη εποχή και αναπαριστά την ποικιλία των νοητικών διεργασιών, οι οποίες διαμόρφωσαν τη διαφορετικότητα σε κάθε νησί. Οι σύγχρονες διασταυρώσεις και υβριδισμοί καλύπτονται κάτω από την ομοιογένεια που προσδίδει το κυρίαρχο αρχιτεκτονικό στοιχείο της στέγασης.